

Correctievoorschrift HAVO

2017

tijdvak 1

economie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het bij de toets behorende correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden met inachtneming van het correctievoorschrift toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.
- NB1 Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.
- NB2 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

NB

Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift te laat zou komen.

In dat geval houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 48 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen is de volgende vakspecifieke regel vastgesteld:

Voor rekenfouten worden geen scorepunten afgetrokken. Wanneer echter de kandidaat bij een berekening kennelijk verzuimd heeft door schatting controle op het antwoord uit te oefenen, wordt voor deze fouten één scorepunt afgetrokken tot een maximum van drie scorepunten voor het hele examen.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Algemene regel 3.6 is ook van toepassing als gevraagd wordt een gegeven antwoord toe te lichten, te beschrijven en dergelijke.

Opgave 1

1 maximumscore 2

- bij (1) prijs-afzetlijn
- bij (2) onvolkomen
- bij (3) proportioneel

indien drie juist	2
indien twee juist	1
indien één of geen juist	0

2 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juiste berekening is:
 $TO_{(Q=90)} = 90 \times 30 = \text{€ } 2.700$

3 maximumscore 2

grafiek 1

Opmerking

uitsluitend 2 of 0 scorepunten toekennen

4 maximumscore 2

nee

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- prijselasticiteit bij prijsverlaging van € 10
 $P_0 = 50 \quad Q_0 = 70$
 $P_1 = 40 \quad Q_1 = 80$
 $\% \Delta = -20\% \quad \% \Delta = +14,3\%$ 1
- De gevraagde hoeveelheid diners stijgt relatief minder dan de prijs daalt / de elasticiteitscoëfficiënt (-0,715) is, absoluut gesproken, kleiner dan 1, dus er is sprake van een inelastische vraag 1

5 maximumscore 2

meer naar links

Een voorbeeld van een juist verklaring is:

Op een maandag zal er **bij elke gekozen prijs** minder vraag zijn naar *all-inclusive* diners.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

6 maximumscore 2

aspect	het hoogst bij
1 eisen die kredietverlener stelt aan kredietnemer	hypothecaire lening
2 risico voor kredietverlener bij wanbetaling	crowdfunding

Opgave 2

7 maximumscore 2

- (a) 5 (consumentenvertrouwen daalt)
- (b) 3 (consumptie daalt)
- (c) 1 (nationale bestedingen dalen)
- (d) 2 (investeringsklimaat verslechtert)
- (e) 4 (technologische vooruitgang wordt belemmerd)

- zowel (a), (b) als (c) juist 1
- zowel (d) als (e) juist 1

8 maximumscore 2

herverdelingsmaatregel	soort inkomen		
	primair	secundair	beide
verhogen minimumloon			x
verhogen hoogste tarief inkomstenbelasting		x	

9 maximumscore 3

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- a Het verhogen van het hoogste tarief kan ertoe leiden dat mensen met een hoog inkomen naar het buitenland vertrekken / zwartwerken meer voorkomt / werknemers kunnen besluiten om minder te gaan werken 1
- b Het verhogen van het minimumloon leidt tot hogere loonkosten voor bedrijven, waardoor bedrijven (als gevolg van bijvoorbeeld automatisering) minder vraag naar laaggeschoolde arbeid zullen uitoefenen, met toenemende werkloosheid als gevolg 1
- c Het verhogen van de arbeidskorting voor de laagstbetaalden zal leiden tot een hoger netto-inkomen van alleen de laagstbetaalden, waardoor de inkomensverschillen sterker nivelleren 1

Opgave 3

---

10 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

De vermindering van de export van Turkije naar de eurozone als gevolg van de economische krimp in de eurozone betekent een verlaging van de vraag naar de Turkse lira, waardoor de koers van de lira daalt.

11 maximumscore 2

Bilal heeft daarmee 12.779 euro verloren.

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

1 mei 2013: euro in Turkse lira uitgedrukt $1,29 \times 1,79 = \text{lira } 2,31$

1 september 2013: euro in Turkse lira uitgedrukt $1,32 \times 2,05 = \text{lira } 2,71$

$$1 \text{ mei } 2013: \frac{200.000}{2,31} = 86.580 \text{ euro}$$

$$1 \text{ september } 2013: \frac{200.000}{2,71} = 73.801 \text{ euro}$$

$$86.580 - 73.801 = 12.779 \text{ euro nadeel}$$

Opmerking

Als een afwijkend antwoord is verkregen op basis van juiste berekeningen met meer dan twee decimalen, dienen scorepunten te worden toegekend.

12 maximumscore 2

Voorbeelden van een juiste uitleg zijn:

- Een koersverlaging van de lira maakt importeren voor Turkije duurder en als de verhoging van de importprijzen wordt doorberekend in de verkoopprijzen, heeft dat oplopende (kosten)inflatie tot gevolg.
- Een koersverlaging van de lira maakt exporteren vanuit Turkije goedkoper en als door toenemende export de capaciteitsgrenzen worden bereikt, heeft dat (bestedings)inflatie tot gevolg.

13 maximumscore 2

grafiek 1

Opmerking

uitsluitend 2 of 0 scorepunten toekennen

Opgave 4

---

14 maximumscore 1

- a werkgevers willen winst behouden
- b werknemers willen koopkracht behouden

15 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- Consumenten verwachten bij deflatie verdere prijsdaling en stellen hun consumptie uit (met als gevolg dat bedrijven hun investeringen uitstellen) 1
- Dit betekent daling van de bestedingen en van de productie 1

16 maximumscore 2

afgenomen

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

Het deflatierisico in de eurozone is gelijk gebleven, terwijl het deflatierisico in Nederland is afgenomen.

Opmerking

Als niet verwezen wordt naar het gelijkblijvende deflatierisico van de eurozone dienen geen scorepunten te worden toegekend.

17 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

De ECB wil de rente verlagen om daarmee te bereiken dat in de eurozone (de consumptie, de investeringen en daarmee) de bestedingen toenemen (pijl 10), hetgeen (via pijl 12) kan leiden tot een opwaartse druk op het prijsniveau (en daling van het deflatierisico).

18 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste toelichting is:

- Door een verlaging van de rente ontstaat kapitaalvlucht uit de eurozone, waardoor het aanbod van de euro toeneemt en de koers van de euro daalt (pijl 1) 1
- hetgeen leidt tot een verbetering van de internationale concurrentiepositie (pijl 2), waardoor de export aantrekt en het saldo export - import verbetert (pijl 8) en er uiteindelijk meer bestedingen (pijl 9) en minder werkloosheid (pijl 4) ontstaat in de eurozone 1

Opgave 5

19 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

Leden van een vakbond betalen lidmaatschapsgeld en werknemers die geen lid zijn, kunnen zonder te betalen profiteren van de gemaakte cao-afspraken.

20 maximumscore 2

Een voorbeeld van juiste berekening is:

$$\frac{100,8}{102,75} \times 100 = 98,1$$

Dit betekent een daling van 1,9%.

21 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist berekening is:

- De totale kosten zijn gedaald met 10%, dus de totale opbrengsten zijn ook met 10% gedaald (break-even)

$$TO_{index} = \frac{P_{index} \times Q_{index}}{100} = \frac{P_{index} \times 120}{100} = 90$$

1

- $P_{index} = \frac{100 \times 90}{120} = 75$

De prijs van een vliegticket bij Europlane is gemiddeld met 25% gedaald

1

22 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

- De dominante strategie van de directie is 'vasthouden aan een laag bod' en de dominante strategie van de vakbond 'vasthouden aan hoge eisen'
- Dit levert een uitkomst op die voor beide partijen suboptimaal is

1

1

Opgave 6

23 maximumscore 1

stijgen

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

De totale afzet van nieuwe fietsen in 2014 zal naar verwachting afnemen, terwijl voor de afzet van e-bikes in 2014 een toename wordt voorspeld.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

24 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

$$0,14 \times 1300 = \text{€ } 182,-$$

$$(182 + 20) \times 1,21 = \text{€ } 244,42$$

25 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

Premieverhoging kan ertoe leiden, dat 'goede risico's' de e-bike niet meer verzekeren bij deze verzekeraar. De verzekeraar zal daardoor verhoudingsgewijs meer 'slechte risico's' overhouden, waardoor er in verhouding tot de premieopbrengst meer schadevergoeding uitgekeerd moet worden (ten koste van het winstniveau).

26 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

Premiedifferentiatie kan ertoe leiden, dat meer 'goede risico's' worden aangetrokken door een lagere premie.

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 23 mei.

Ook na 23 mei kunt u nog tot 14 juni gegevens voor Cito accorderen. Alle gegevens die vóór 14 juni zijn geaccordeerd, worden meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in de webbased versie van Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

tweede tijdvak

Ook in het tweede tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw tweede-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.

economie havo

Centraal examen havo

Tijdvak 1

Correctievoorschrift

Aan de secretarissen van het eindexamen van de scholen voor havo

Bij het centraal examen economie havo:

Op **pagina 6**, bij **vraag 8** moet naast het in het beoordelingsmodel gegeven antwoord

herverdelingsmaatregel	soort inkomen		
	primair	secundair	beide
verhogen minimumloon			x
verhogen hoogste tarief inkomstenbelasting		x	

ook goed gerekend worden:

herverdelingsmaatregel	soort inkomen		
	primair	secundair	beide
verhogen minimumloon			x
verhogen hoogste tarief inkomstenbelasting			x

Toelichting:

Beargumenteerd kan worden dat het verhogen van het hoogste tarief inkomstenbelasting effect heeft op zowel het secundaire inkomen als (vanwege een mogelijk optredend substitutie-effect) op het primaire inkomen. De optie 'beide' is derhalve ook correct.

Ik verzoek u dit bericht door te geven aan de correctoren economie havo.

Het College voor Toetsen en Examens,
Namens deze, de voorzitter,

drs. P.J.J. Hendrikse